

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 204

***TOPLUMSAL ve KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN
KUR'ANÎ TEMELLERİ***

Yard. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj / Kapak
CİNAS GRAFİK

Baskı / Cilt

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı No:7 / 101-102
İskitler - Ankara Tel: 0 312. 341 00 02
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Ekim 2014

ISBN: 978-605-5482-76-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**TOPLUMSAL VE
KÜLTÜREL DEĞİŞİMİN
KUR'ANÎ TEMELLERİ**

Yard. Doç. Dr. Yusuf ÇELİK

Ankara 2014

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
bkz. : Bakınız
ev. : Çeviren
d. : Doęumu
der. : Derleyen
edit. : Editör
Hz. : Hazreti
Mö : Milattan önce
ö. : Ölümlü
s. : Sayfa
ts. : Tarihsiz
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve devamı
yay. haz. : Yayına hazırlayan

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	11
A- Çalışmanın Konusu	11
B- Çalışmanın Amacı ve Önemi	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	23
A- Konuya Hazırlık Mahiyetinde Bazı Bilgiler	23
B- Kur'an'da Değişim İfade Eden Kelimeler	26
a) <i>Sünnetullah</i>	26
b) <i>Tebdîl</i>	27
c) <i>Tahvîl</i>	28
d) <i>İnkılâb</i>	29
e) <i>Tağyîr</i>	30
f) <i>Müdâvele</i>	31
g) <i>Dâire</i>	31
h) <i>İrtidad</i>	32
C- Sosyal Değişme ve İlgili Kavramlar Hakkında Bazı Disiplinlerde Yapılan Tanım ve Açıklamalar	32
1. <i>Psikolojide Yapılan Tanım ve Açıklamalar</i>	33
2. <i>Sosyolojide Yapılan Tanım ve Açıklamalar</i>	34
3. <i>Felsefede Yapılan Tanım ve Açıklamalar</i>	39
4. <i>Eğitimde Yapılan Tanım ve Açıklamalar</i>	45
İKİNCİ BÖLÜM	
OLUMLU VE OLUMSUZ SOSYAL DEĞİŞMELER VE BAZI MÜLAHAZALAR	49
A- Olumlu Sosyal Değişmeler	49
1. <i>Peygamberlerin Öncülüğünde ve Örneğinde Sosyal Değişme ve İslam Toplumu</i>	49
1.1. Sosyal Değişmeyi Doğuran, Hızlandıran ve Zorlaştıran Faktörler	57
2. <i>Sosyal Değişme, Kültür Değişmeleri ve Sebepleri</i>	62
B- Olumsuz Sosyal Değişmeler	68
1. <i>Sosyal Problemler, Sebepleri ve Çözüm Yolları</i>	68
2. <i>Sosyal Çözümler, Sebepleri ve Çözüm Yolları</i>	72
3. <i>Sosyal Hastalıklar, Sebepleri ve Çözüm Yolları</i>	75
C- Batıda Görülen Yeni Arayışlar ve İslam Dünyasına Etkileri	78
1. <i>Modernizm, Modernleşme, Modernlik ve Modern Toplum Kavramları Hakkında Yapılan Tanım ve Açıklamalar</i>	78
2. <i>Modernleşme ve Batılılaşma Hareketleri</i>	84
D- Oryantalizm ve Sömürgecilik	87

E- İslam Toplumunun Değişimi Konusunda Bazı Değerlendirmeler-----	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BİREYİN VE TOPLUMUN DEĞİŞME İMKÂN VE KABİLİYETİ -----	97
A- Bireyin Değişme İmkân ve Kabiliyeti-----	97
1. <i>İnsanın Yaşadığı Çevreye Uyum Göstermesi ve Çevrenin İnsan Üzerindeki Etkileri</i> -----	97
2. <i>İnsanın Psikolojik Donanımı ve Davranışları Arasındaki İlişki</i> -----	100
2.1. İnsanın Davranışları, Alışkanlıkları ve Taklit Etmesi	101
2.2. Toplumsal İşleyişi Açıklamada Yardımcı Bazı Psikolojik Kavramlar: Bastırma, Yansıtma ve Sebep Uydurma --	104
2.3. Ruhî Enerjinin Faydalı İşlere Yönlendirilmesi-----	105
3. <i>İnsanın Tutumları ve Tutumları Belirleyen Unsurlar</i> ---	106
4. <i>İnsanın Toplumsal İlgileri</i> -----	109
5. <i>İnsanın Topluma Bağlılığının Mahiyeti</i> -----	110
5.1. Bireylik-----	110
5.2. Kişilik ve Mizaç-----	111
5.3. Özbenlik; İnsan Kendini / Nefsini Tanıması-----	112
5.4. Sosyalleşme-----	114
5.4.1. <i>Objektif ve Sübjektif Yönden Sosyalleşme</i> -----	115
5.4.2. <i>Sosyalleştirme Unsurları ve Başarılı - Başarısız Sosyalleşme</i> -----	116
B- Toplumun Değişme İmkân ve Kabiliyeti-----	118
1. <i>Kültür ve Medeniyet</i> -----	118
a) Kültür ve Medeniyet-----	118
b) Kültür Tanımları-----	119
c) Kültür Değişmesi ve Yenilenmesi-----	120
d) Kültürün Fonksiyonları-----	121
e) Maddî ve Manevî Kültür-----	123
f) Maddecî ve Maneviyatçı Kültür, İdeal Kültür-----	128
2. <i>Sosyo-Kültürel Değişme ve İslam</i> -----	132
2.1. Sosyo-Kültürel Olgunluğa Ulaştıran Basamaklar ---	134
3. <i>İslam'ın Tekâmül Görüşü</i> -----	137
C - Sosyal Düzenin Korunmasını Sağlayan Normlar ve Değerler-----	142
1. <i>Norm Kavramı</i> -----	142
2. <i>Normların Özellikleri</i> -----	143
3. <i>Sosyal Değerler ve Normlar</i> -----	145
SONUÇ -----	147
BİBLİYOGRAFYA -----	151

ÖN SÖZ

İslam, toplumsal yaşantımızda doğumdan ölüme kadar geçen zaman dilimi içinde, hayatın tüm alanını kuşatan kurallar manzumesine sahip bir dindir. 18.yüzyıla damgasını vuran Aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak, rasyonalitenin egemen olmasıyla birlikte, genel olarak bütün dinlerin ve İslam'ın, güçlü konumunu kaybedeceği ve seküler hayatın öne çıkacağına dair görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu seküler görüşlere göre din, toplumsal değişim süreci karşısında önemsiz hale gelerek, zamanla yok olup ortadan kalkacaktı. Bu görüşlerin aksine din, bazı yıpratıcı etkilere maruz kalsa da, dünya hayatından çekilmedi. Bununla beraber, değişen ve yenilenen toplumsal şartların ortaya çıkardığı ihtiyaçlara ve problemlere, İslam'ın cevap vermesi zarureti de iyiden iyiye kendini hissettirdi.

Batıda ortaya çıkan ve dini ikinci plana atan seküler hayat görüşleri, bizim toplumumuzda da bazı yansımalar bulmuştur. Tanzimat Fermanı'nın ilanından (1839) günümüze gelinceye kadar geçen yaklaşık iki yüzyıllık zaman sürecinde, toplumumuzda bu yönde etkilenmeler olduğu görülmüştür. Modernizm akımları neticesinde İslamî gelenek ve mirasın meşruiyeti tartışma konusu haline gelmiştir. Çağdaşlık, geleneksellik ve İslam'ın bu asra hitabı eksenli tartışmalar yoğunluk kazanmıştır. Birçok tezahürleriyle modernlik, toplumsal hayatta boy göstermekte, gelenek de muhafazakârlık rolünü üstlenerek, modernliğin toplum hayatına girmesine engel olmaya çalışmaktadır. Zamanın getirdiği yenilikler karşısında, toplumsal değişim gerekli olduğu tartışılmaz. Ancak bu deği-

şimin kontrollü olması ve yönünün belirlenmesi de, toplumun geleceği açısından çok önem arz etmektedir.

Toplumumuzda geleneksel anlayışlar ve modern görüşler bir arada bulunmaktadır. Toplumda görülen değişimler, doğal olarak bireylerin uyum sorunu gibi bazı sorunlarla karşı karşıya kalması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Yaşanan problemlerin temelinde, geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş sürecinde gereken donanımın ortaya konamaması bulunmaktadır. Bu sebeple, ilerleyen tarih karşısında yenik düşmek istemeyen Müslüman aydınların, Kur'an ve sünnet gibi temel kaynaklardan hareketle tutarlı ve mantıklı argümanlar geliştirmeleri zaruret haline gelmiştir. Bu konuda, Müslüman aydınlar arasında üç farklı tepki tipinin geliştirildiği göze çarpmaktadır. Bu tepkilerin ilkinin taassup olarak adlandırabiliriz. Batıyla ilişki kurmayı kabul etmeyen bu anlayış, bu yolla din ve geleneği zararlı etkilerden koruyacağını düşünmüştür. Hâlbuki bu tutum, toplumun içe kapanması sonucunu doğurur. Seküler olarak nitelendirilebilecek diğer bir tepki ise, Batı kaynaklı düşünceleri eleştiri süzgecinden geçirilmeden kabul edip, savunmak şeklinde görülmüştür. Deyim yerindeyse bu tavır, İslam'ı ve Kur'an'ı dışlayarak çağdaşlaşmayı benimseme anlamına gelmektedir. Bu tavır, Kur'an'ın çağımıza hitabının ve mesajının olmadığını zımnen kabul edıştır. Üçüncü tepki çeşidi ise, Batının her alanda gösterdiği üstünlük ve egemenliği kabul edip, karşı tezler geliştirmek ve böylece Batıdan gelen tehditlerin etkisini azaltmak veya yok etmek şeklinde görülmektedir. Bu tepki çeşidinde Batıyla diyalog kurulur, Batıdan gelen kurum ve kavramlarla yüzleşmeye girilir. İslamî açıdan sıkıntı oluşturmamayan değerlerin alınmasında mahzur görülmez. Vahyin sarıh akılla gelişmeyeceği ilkesinden hareketle Batılı düşünceler, İslam'ın süzgecinden geçirildikten sonra alınır. Toplumsal hayatta müşahede edilen çağımıza özgü problemleri görmezden gelmek, var olmadıkları anlamına gelmez.

Bu çalışma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, bütün dünyayı etkisi altına alan, sosyal hareketlilikler sonucunu doğuran sanayi devrimi, aşamaları ve sonuçları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Kur'an' da değişim ifade eden kelimeler konusu işlendikten sonra, çeşitli disiplinlerde sosyal değişme ve ilgili kavramların tanım ve açıklamaları kendi kaynaklarından geniş bir şekilde verilmiştir. İkinci bölümde, olumlu ve olumsuz yönden sosyal değişmeler, Batıda görülen yeni arayışlar ve İslam dünyasına etkileri, oryantalizm ve sömürgecilik, İslam toplumunun değişimi konusunda bazı mülahazalar başlıkları altında incelemeler yapılmıştır. Üçüncü bölümde, bireyin ve toplumun değişme imkân ve kabiliyeti çerçevesinde, değişik konular detaylı olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde desteği ve katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Yusuf ÇELİK

ERZURUM-2014